

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Γ. ΣΙΑΜΑΚΗ
ΑΡΧΙΜΑΝΑΡΤΟΥ

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ
(ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΣ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΑΛΑΜΟΣ»
ΦΛΩΡΙΝΑ 2008

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Γ. ΣΙΑΜΑΚΗ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ
(ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΣ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΑΛΑΜΟΣ»
ΦΛΩΡΙΝΑ 2008

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΣ: «Κάλαμος», Ειρήνης 3-7
GR 15342 Άγία Παρασκευή Ἀττικῆς
Τηλ. - φάξ 210 6617879
e-mail: kalamus@in.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Κάλαμος»
Συγγραφεὺς καὶ Copyright 2008:
Ἀθανάσιος Γ. Σιαμάκης, ἀρχιμανδρίτης
Σκοπιὰ, 53100 Φλωρίνης
τηλ.- φάξ 2385-0-25676· τηλ. 231-0-737377
ISBN: 978-960-630886-1

«ΒΕΛΙ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ» Π. ΠΑΠΙΩΝΗΣ - Κ. ΤΣΟΜΕΡΛΗΣ Ο.Ε

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΟΦΘΕΣΤ

ΤΗΛ: (210) 542 940, 592 503 - FAX: 542 940 - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Ἡ μεταρρύθμισι τοῦ 1814.....	11
2. Ἀλλαγές ποὺ ἐπέφερε ἡ μεταρρύθμισι.....	14
3. Ἡ αὐθεντία τοῦ Χρυσάνθου.....	18
4. Ἡ συγγραφή τοῦ Θεωρητικοῦ ἱστορικῶς.....	20
5. Τὸ ἐλλιπές καὶ τὸ πλήρες Θεωρητικόν.....	23
6. Εἰσαγωγή Χρυσάνθου στὸ Θεωρητικόν.....	25
7. Ὁ Π. Πελοπίδης ἐκδίδει τὸ Θεωρητικόν.....	28
8. Ἑσωτερικὲς μαρτυρίαι.....	29
9. Πρὸς τί ἡ ἐκδοσι τοῦ χειρογράφου τῆς Δημητσάνας.....	35
10. Ἀνθραξ ὁ θησαυρὸς.....	39
11. Ἡ ἐκδοσι (2007) τοῦ χειρογράφου τῆς Δημητσάνας (αὐτογράφου).....	43
12. Ἡ Εἰσαγωγή τῆς ἐκδόσεως τοῦ 2007.....	48
13. Συνεργάτες.....	50
14. Εἶναι κριτικὴ ἡ ἐκδοσι τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ 2007;.....	52
15. Κριτικὲς ἐκδόσεις	55
16. Πῶς μποροῦσε νὰ τιτλοφορηθῇ ἡ ἐκδοσι τοῦ 2007.....	58
17. Ὁ Χρυσάνθος ἀπορρίπτει κάποια κεφάλαια ἐν γνώσει του.....	60
18. Ἀσπλος ὁ ἐκδότης.....	63
19. Σωρεῖα παραναγνώσεων.....	66
20. Χοντρές παραλείψεις.....	70
21. Τὸ ἐπίμετρο τῆς ἐκδόσεως.....	73

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου εἶναι γνωστὸ σὲ ὄσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ὡς ἡ πρώτη καὶ παλαιότερη μουσικὴ θεωρία στὶς δύο τελευταῖες ἑκατονταετίες. Γράφτηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, ὅταν ἔγινε ἡ μεγαλύτερη ἐπανάστασι στὰ μουσικὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἀπὸ τοὺς Γρηγόριο Πρωτοψάλτη, Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα καὶ ἀρχιμανδρίτη Χρυσάνθου τὸ Μαδυτηνὸ, τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία δέχτηκε εὐχαρίστως καὶ προσέθηκε.

Τὸ σύγγραμμα ἔγινε εὐρύτερα προσιτὸ ἀπὸ τὸ 1832, πού τυπώθηκε στὴν Τεργέστη ἀπὸ τὸ μαθητὴ τοῦ Χρυσάνθου Π. Πελοπίδη. Ἐκτοτε τὸ Θεωρητικὸν ἀποτελεῖ αὐθεντικὴ πηγὴ μαθήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, διότι δίνει τίς πιὸ σίγουρες πληροφορίες γιὰ τοὺς κανόνες, μὲ βάσι τοὺς ὁποίους λειτουργεῖ ἡ μουσικὴ τῆς νέας γραφῆς ἢ παρασημάνσεως. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ πραγματεία κυκλοφορεῖ σὲ φωτοτυπικὲς ἀνατυπώσεις καὶ εἶναι προσιτὴ στὸν καθένα. Στὸ διάστημα πού πέρασε ἀπὸ τὴν πρώτη κυκλοφορίαν τῆς γραφῆς καὶ ἄλλες θεωρίες τῆς μουσικῆς, ἀλλ' ὅλες σχεδὸν ἀντλοῦν ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Χρυσάνθου.

Πέρουσι, τὸ 2007, κυκλοφόρησε τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ νέο χειρόγραφο, πού βρέθηκε στὴ βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνας Πελοποννήσου. Ἐγινε μεγάλος καὶ τεχνητὸς θόρυβος γύρω ἀπὸ τὴν ἔκδοσι αὐτή. Διατέθηκαν ἱκανὰ κεφάλαια, καὶ στάλθηκε παντοῦ. Τὸ δυσάρεστο εἶναι ὅτι δὲν ἔγινε σωστὴ ἀξιολόγησι τοῦ χειρογράφου καὶ τὰ συμπεράσματα ὅλα εἶναι ἑωλα. Τὰ ὅσα εἶχε πρόθεσι ν' ἀποδείξῃ ὁ ἐκδότης δὲν ἀποδεικνύονται. Ἀντιθέτως ἀποδεικνύεται ὁ ἀστοχὸς διαλογισμὸς τῆς καρδίας του καὶ ἡ ἐσχάτη ἀδυναμία του ν' ἀντιληφθῇ κραυγαλέα ντοκουμέντα πού ἀποδεικνύουν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅσα λέει καὶ ἐπιδιώκει.

Ἡ ἔκδοσι αὐτὴ ἀποκαλύπτει τὴν ἀστοχίαν τοῦ ἐκδότου καὶ τὴν ἄλλειψιν τῆς ἀναγκαιότητος θωρακίσσεώς του γιὰ μιὰ τέτοια δουλειά. Παράλληλα ἡ δημοσίευσις τοῦ χειρογράφου τῆς Δημητσάνας ἔδωσε τὴν εἰκαιρίαν νὰ μελετηθῇ καὶ ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἔλθουν μὲ τὴ μελέτη αὐτὴ στὴ δημοσιότητα γιὰ πρώτη φορὰ στοιχεῖα πολὺ ἐνδιαφέροντα, ὅπως ποῖο εἶναι τὸ χειρόγραφο αὐτό, τί σχέσι ἔχει μὲ τὸν συγγραφέα του, τί ῥόλο ἔπαιξε, πόσο ἀξιόπιστο εἶναι, καὶ ἄλλα πολλά, τὰ ὁποῖα ἀνατρέπουν τίς μουσικὰς μονομέρειες τοῦ ἐκδότου.

Ὅλ' αὐτά, λέω, προέκυψαν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν δύο κειμένων. Δὲν ὑπάρχει προκατάληψι οὔτε διάθεσι κριτικῆς. Δὲν θὰ μπορούσαν ὁμῶς

νά παραμείνουν ασχολίαστες άστοχίες και άήθη έλλείμματα, διότι αυτό θ' απέβαινε εις βάρος τής έπιστημονικής αλήθειας γύρω από τά μουσικά μας πράγματα. Τά δέ μουσικά μας πράγματα έχουν τή θέσι που έχουν μέσα στη λατρεία τής Έκκλησίας, που αγιάζει και σφύζει. Δέν είναι λοιπόν ζήτημα άμελητέο. Είναι κορυφαίο ζήτημα τής λατρείας. Και κάθε έπαγρύπνησι είναι πολλαπλώς και πολλαχόθεν δικαιολογημένη.

Ό σχολιασμός γίνεται μέ διάκρισι, αλλά χωρίς συμπάθειες και αντιπάθειες, όπως πρέπει νά γίνεται μιá τέτοια δουλειά για ίερά υπόθεσι. Έξ άλλου ποιός δέν θά συμφωνήση ότι ή μουσική τής Έκκλησίας άξίζει ασύγκριτα πιό πολύ από τό κοσμικό γόητρο κάποιων μουσικών;

Τό πρώτο αντίγραφο αυτής τής μελέτης αποστέλλεται στη συνοδική επιτροπή επί τής εκκλησιαστικής τέχνης και μουσικής τιμής και σεβασμού ένεκεν, για τά κατ' αυτήν.

Τό ζήτημα τής εκδόσεως του αυτογράφου θεωρητικού (2007) δέν είναι ή κυκλοφορία ενός ακόμη μουσικολογικού βιβλίου (στην εποχή μας, έλεγε λόγιος ιεράρχης, λόγω τής εκδοτικής εύκολίας τά βιβλία έχασαν τήν άξία τους· συχνά τό χαρτί άξίζει περισσότερο από τά γραφόμενα). Τό ζήτημα είναι άν οι μουσικές αντιλήψεις του εκδότου του βιβλίου αυτού ευθυγραμμίζονται μέ τήν μουσική πραγματικότητα, και μέ τή μουσική που υιοθετεί ή Έκκλησία. Η Έκκλησία στον κατάλληλο καιρό έχει υποδείξει τήν κατεύθυνσι, τήν όποία πρέπει ν' ακολουθή ή μουσική των ιερών αναλογιών. Και ή κατεύθυνσι αυτή δέν είναι άλλη από εκείνην που εισηγήθηκαν οι τρεις άνωτέρω κατονομαζόμενοι μεταρρυθμιστάι. Ό έλεγχος κάθε παρεκκλίσεως από αυτήν είναι φυσικά δική της πάλι μέριμνα και αρμοδιότητα, και σίγουρα δέν πρόκειται νά τήν άφήση ανενέργητη.

Η Έκκλησία δέν άγνοεί ότι μέσα στην πολυφωνία και τήν κενολογία τής άλογης εποχής μας κινδυνεύει και ή άκεραιότητα τής μουσικής της, τήν όποία μέ κάθε θυσία πρέπει νά διαφυλάξη μακριά από τις επιδράσεις τής έξωτερικής και κοσμικής μουσικής, όπως άλλωστε έπραξε και στο παρελθόν. Δέν είναι άγνωστο έξ άλλου ότι μέ επιτηδειότητα όχι τυχαία γίνεται προσπάθεια από κοσμικούς και άμαθεις μουσικούς, ου μόνον δέ αλλά και ώφελιμιστάς, νά πέσουν τά σύνορα ανάμεσα στις δύο μουσικές, ώστε νά εισβάλη ή κοσμική στην εκκλησιαστική άνεμπόδιστα και νά τήν εκτοπίση.

Μ' αυτό τό σκεπτικό έξ άλλου τής διαφυλάξεως τής μουσικής μας από έσωτερικούς «φίλους» έγινε ό κόπος τής συγγραφής αυτής, «όπως άν αποκαλυφθώσιν εκ πολλών καρδιών διαλογισμοί» (Λκ 2,35). Ζω δέ μέ τήν έλπίδα ότι θά εκτιμηθή δεόντως και θ' ανταμείψη ήθικώς τους καταβληθέντας κόπους.

Άθανάσιος Γ. Σιαμάκης
άρχιμανδρίτης

μπορεί να κάνει τους ελέγχους του. Αυτό κανένας δεν το αμφισβητεί ως ενδεδειγμένη ενέργεια. (Περισσότερο να επισημανθῇ ότι και στην προκειμένη περίπτωση ή προσφορά του CD είναι γεμάτη από άλαλη και κούφια επίδειξη πνεύματος αφοβίας ελέγχου). Με τη διαφορά όμως ότι το CD είναι κλειδωμένο και δεν μπορεί κανένας να το ξεκλειδώσει και να το τυπώσει σε χαρτί, για να μπορέσει να το δουλέψει, οπότε το CD καταντᾷ, όπως είπε συνεργάτης του, δώρο άδωρο.

8. Στο σημείο αυτό είναι αναγκαία μία διευκρίνιση. Όταν μιλά για λάθη του Χρυσάνθου δεν αμφισβητῶ τη λογικότητα και γραμματομάθειά του. Είναι επιβεβλημένο όμως να λεχθῇ ότι δεν υπάρχει συγγραφεὺς που να μὴν τοῦ φύγουν κάποια λάθη μέσα στα πλαίσια της φυσικότητας και της λογικῆς, λάθη, τὰ ὁποῖα μόνο οἱ δύο ἢ τρεῖς διορθωταὶ τῶν δοκιμίων του θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν διορθώσει. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀγνοοῦμε ὅτι σὲ μιὰ χειρόγραφη πραγματεία, ὅπως εἶναι τὸ αὐτόγραφο Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου, δὲν ὑπάρχουν τυπογραφικὰ δοκίμια, καὶ ἄρα τὸ κείμενο δὲν πέρασε ἀπὸ τὴ βάσανο διορθωτῶν οὔτε μπορούσε νὰ περάσει. Ὅποτε εἶναι φυσικὸ νὰ ἔχη λάθη. Αὐτὰ τὰ λάθη ἐναπόκειται νὰ τὰ διορθώσει ὁ ἐκδότης τοῦ ἔργου, ἀλλ' ἐκεῖνος δυστυχῶς τ' ἀφήνει ἀδιόρθωτα, ὅπως ἐλέγχθη, κρύβοντας τὴν ἀδυναμία του πίσω ἀπὸ τὴ σεμνοτυφία καὶ τὸν δῆθεν σεβασμὸ του πρὸς τὸν συγγραφέα. Προσθέτει δὲ καὶ τὰ δικά του ἀπὸ πάνω, ὥστε τελικὰ νὰ δημιουργηθῇ ἓνας ἐκδοτικὸς λαβύρινθος, ἓνα κείμενο - κομποῦζιο.

9. Ἡ διόρθωσι τῶν λαθῶν τοῦ χειρογράφου εἶναι στοιχειώδης καὶ αὐτονόητη καὶ ἐπιβεβλημένη ὑποχρέωσι τοῦ ἐκδότου. Καί, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθῇ αὐθαίρετος, ὁ ἐκδότης ὑποχρεοῦται στὴν εἰσαγωγή νὰ δηλώσει ποιά λάθη διώρθωσε πῶς (γιὰ τὰ συχνά), ἢ νὰ σημειώσει στὸ κριτικὸ υπόμνημα τὸ λανθασμένο (γιὰ τὰ σπάνια λάθη). Ἀλλ' ἐδῶ ὑπάρχει ἡ μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη ἀνὰ τὸν κόσμον πρωτοτυπία «κριτικῆς» ἐκδόσεως χωρὶς κριτικὸ υπόμνημα! Φαντασθῆτε ἐκδόσεις ἀρχαιοελληνικῶν κειμένων τῆς Ὁξφόρδης νὰ τυπώνονται καὶ νὰ κυκλοφοροῦν μετὰ τὰ λάθη τῶν χειρογράφων τους! Ἡ τὰ κείμενα τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας νὰ τὰ κυκλοφοροῦσε ὁ Migne μετὰ τὰ λάθη τους! Ἡ τὰ ἱερὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης νὰ τὰ δημοσίευε π.χ. ὁ Β. Ἀντωνιάδης ἢ ὁ Π. Τρεμπέλας μετὰ τὰ λάθη τῶν χειρογράφων τους!

10. Ἐτσι ἡ ὅλη ἐκδοσι, παρ' ὅλους τοὺς κατονομαζομένους συνεργάτες, παρουσιάζει εἰκόνα πλήρους παραλυσίας καὶ ἐγκαταλείψεως, ὅπως προελέχθη, εἰκόνα μπλεγμένου κουβαριοῦ.

14. Εἶναι κριτικὴ ἡ ἐκδοσι τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ 2007;

1. Ὁ ἐκδότης ὀνομάζει τὴν ἐκδοσί του (2007) κριτικὴ (*Κριτικὴ ἐκδοσι ὑπὸ Γεωργίου Ν. Κωνσταντίνου*). Προφανῶς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἄγνοια ἀπὸ κριτικὴ ἐκδοσι κειμένων. Παρασύρθηκε ἀπὸ τὴν εὐγενῆ καὶ ἀκατηγόρητη φιλοδοξία νὰ παρουσιάσει μιὰ φειραρισμένη ἐκδοσι,

δπως είναι ή κριτική, αλλά δέν στάθμισε τίς δυνάμεις του. Καί δυστυχώς δέ βροθήκε ένας συνεργάτης του ή δάσκαλός του νά τόν συγκρατήσῃ ἀπὸ τὸ ὀλίσιθμα, γιά τὸ ὅποιο, καθὼς καί γιά τήν ὀλη λυπηρὴ εἰκόνα τῆς ἐκδόσεως, οἱ ἐπιστήμονες, ὅπως ἔχω διαπιστώσει, μεταγχολοῦν καί ἀγωνιοῦν γιά τὸ ποῦ μπορεῖ νά φθάσῃ ή ἔλλειψι στοιχειώδους ἐπιστημονικῆς εὐθύνης καί γνώσεως.

2. Ἐκ προοιμίου δηλώνω ὅτι συμπαθῶ τὸν ἄνδρα καί τὸν συγχαίρω γιά τοὺς κόπους του. Ἄλλ' ή δουλειά του, παρ' ὅλες τίς φιλότιμες προσπάθειες, δέν πληροῖ τίς προδιαγραφές μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας, οὔτε δικαιολογεῖ τῇ δήλωσι στὸν ὑπότιτλο «κριτικὴ ἐκδοσι». Ἡ δήλωσι προδίδει μᾶλλον γενικὴ ἀνεπάρκεια, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας σέ ἔσχατη ἀνάλυσι ὁ ἐκδότης ὄχι μόνο ἐκθέτει αὐτός ἑαυτόν, ἀλλ' ἀδικεῖ κυρίως τὸ λόγιο Χρυσάνθο καί τήν πρωτοπόρα μουσικοθεωρητικὴ πραγματεία του, κατ' ἐπέκτασι δέ βλάπτει καί τήν ὀλη ὑπόθεσι τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης. Πάνω ἀπὸ πρόσωπα καί πέρα ἀπὸ συμπάθειες λοιπὸν γράφονται ὅσα γράφονται ἐδῶ κατὰ τὸ «Φίλος μὲν Πλάτων, φιλιτάτη δέ ἀλήθεια». Ἀς δοῦμε ὁμως πόσο κριτικὴ εἶναι ή ἐκδοσί του.

3. Ὁ φιλόλογος Μ. Χατζηγιακουμῆς, ὁ ὁποῖος πρὸς τιμὴν του πρὶν ἀπὸ 30 χρόνια ἀνακάλυψε στὴ βιβλιοθήκη τῆς Δημοτσάνας τὸ χειρόγραφο τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου (ὑπ' ἀριθμὸν 18), γράφει: «Ἀποκτᾷ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ή σύγκρισι ἀνάμεσα στὸ ἐντυπο καί τὸ αὐτόγραφο». Ἄλλ' ἂν ὁ ἐκδότης ἦταν παρατηρητικός, ὅπως ἀκομψα σεμνύνεται («Ἡ λεπτομερὴς ἐνασχόλησί μου μὲ τοὺς χειρόγραφους κώδικες τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς μὲ ἔμαθε νά παρατηρῶ τὰ πράγματα σέ βάθος... εἶμαστε φορεῖς καί ἐκφραστὲς μιᾶς μεγάλης τέχνης καί συνάμα ἐπιστήμης...» (σ. 17, ἀρχὴ *Εἰσαγωγῆς* 19), δέν θά εἶχε διολισθήσει στὸ ἀσύγνωστο ἁμάρτημα τῇ σύγκρισι νά τήν παρουσιάσῃ ὡς κριτικὴ, δεδομένου ὅτι ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς, πού ἀπὸ μακριά τὸν χειραγῶγησε καλοπροαίρετα καί σέ ἀνύποπτο χρόνο στὴν ἐρευνα τοῦ χειρογράφου, μιλάει σαφῶς γιά σύγκρισι τοῦ ἀνευρεθέντος χειρογράφου πρὸς τὸ κυκλοφοροῦν ἐντυπο Θεωρητικόν τοῦ Χρυσάνθου. Τοῦ ὑπαγόρευσε καί τὸ εἶδος τῆς δουλειᾶς καί τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου, ἀλλ' ὁ ἐκδότης... Ἄν ὁ ἐκδότης διέθετε μέση παρατηρητικὴτητα, θ' ἀπέφευγε τὸ σκόπελο νά τιτλοφορήσῃ χρυσοῖς γράμμασι τὴν πραγματεία *κριτικὴ ἐκδοσι ὑπὸ Γεωργίου Ν. Κωνσταντίνου*. Ἡ ἀνεπιτυχὴς τιτλοδοσία ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νά κἀνῃ πράγματι κριτικὴ καί διάσημη τὴν ἐκδοσι· ἀντιθέτως τῆς ἀφαιρεῖ τὴ σοβαρότητα. Ἐγινε καί πιὼ πάνω λόγος γιά ἔλλειψι ἀκριβολογίας καί ἀδυναμία φραστικῆς διατυπώσεως.

4. Μιὰ κριτικὴ ἐκδοσι ἐνὸς ἀρχαίου συγγράμματος, ὅπως εἶναι οἱ ἐκδόσεις τῆς Ὁξφόρδης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, εἶναι πράγματι βαρὺ καί πολὺμοχθο ἔργο καί προσδίδει σ' αὐτὴν ἐπιστημονικὴ ὑπεροχὴ καί αἴγλη. Ἄλλ' ὅταν εἶναι κριτικὴ. Τέτοιες ἐκδόσεις δέν εἶναι καί τόσο συνηθισμένο νά ἐκπονοῦνται στὴν Ἑλλάδα, ὅσο κι ἂν θά τὸ ἤθελαν κάποιοι Ἑλλήνες τιτλοῦχοι καί περιγαμηνοφόροι. Ὁ ἐκδοτικὸς

οἶκος Παπαδήμα, όταν πρό ἐτῶν θέλησε νά ἐκδώσῃ τὰ ἔργα τοῦ Πλουτάρχου, μετριοφρόνως καί ἐπαινετικῶς ἐνεργώντας, ἀντὶ νά ἐκπονήσῃ δική της κριτικὴ ἔκδοσι μὲ ἐπιτελεῖο ἀπὸ Ἑλληνες φιλολόγους, προτίμησε γιὰ σιγουριά νά φωτοτυπήσῃ τὰ ἔργα τοῦ προαναφερθέντος συγγραφέως ἀπὸ τὴν ἔκδοσι B. G. Teubneri (προφανῶς μὲ τὴν ἐγκρισί της).

5. Αἱγοὶ εἶναι οἱ φιλόπονοι καὶ εἰδικοί ἐπιστήμονες ποὺ τολμοῦν νά κάνουν κριτικὴ ἔκδοσι στὴ χώρα μας σὲ ἔργα μικρῆς ἐκτάσεως. Καὶ ξέρουν τὴν εὐθύνη τους. Ἄλλοι πάλι, ἱκανοὶ ὄντες, ἀποφεύγουν μὲν νά ἐκπονήσουν κριτικὴ ἔκδοσι, ἀλλὰ ξέροντας τί γνώσεις καὶ κόποι ἀπαιτοῦνται, ἐκτιμοῦν δεόντως τὴ δουλειὰ ἐκείνων ποὺ τολμοῦν. Τέλος κάποιοι ἄλλοι οὔτε ξέρουν οὔτε κἂν ὑποψιάζονται τί εἶναι κριτικὴ ἔκδοσι. Καὶ παρὰ ταῦτα «ἐκδίδουν», δηλαδὴ κολλοῦν ἐτικέττες. Προφανῶς στὴν τελευταία περίπτωσι ἡ παιδαριότητα καὶ ἡ ἱλαρότητα ξεχειλίζουν. Ἐμφανίζουν εἰκόνα νηπίου, ποὺ, ἐνῶ φόρεσε τὸ κουστούμι καὶ τὰ παπούτσια τοῦ πατέρα του, προβάλλεται γιὰ τὴν ὁμορφιά του!

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, γιὰ νά γίνῃ ὁ λόγος πρὸ συγκεκριμένου, σημειώνονται ἐδῶ μερικὰ στοιχειώδη ὡς πρὸς τὸ τί εἶναι κριτικὴ ἔκδοσι κειμένου.

6. Ὁ κριτικὸς ἐπιστήμων ποὺ ἀναλαμβάνει τὴν ἐκπόνησι κριτικῆς ἐκδόσεως ἐνὸς κειμένου, φροντίζει νά ἐνημερωθῇ μέσῳ τῶν καταλόγων τῶν χειρογράφων πόσα χειρόγραφα τοῦ κειμένου σφύζονται καὶ σὲ ποιές βιβλιοθήκας τοῦ κόσμου βρίσκονται.

7. Μὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τίς βιβλιοθήκας (σήμερα καὶ μὲ τὸ διαδίκτυο) παραγγέλλει ὅλα τὰ χειρόγραφα τοῦ ὑπὸ ἔκδοσιν κειμένου, σημειώνοντας ἐπακριβῶς τὰ στοιχεῖα ταυτότητος τοῦ χειρογράφου (βιβλιοθήκη, τίτλο, ἀριθμὸ, ἔκτασι, σελίδες, κλπ).

8. Ὅταν παραλάβῃ σὲ φωτογραφίες ἢ φωτοτυπίες τὰ χειρόγραφα, ποὺ παρήγγειλε, περνᾷ στὴ διαδικασία τῆς ὀνομασίας, ἀναγνώσεως, μελέτης, χρονολογήσεως, καταγραφῆς καὶ ταξινομήσεως αὐτῶν σὲ οἰκογένειες, ἂν ὑπάρχουν τέτοιες.

9. Ἀξιολογεῖ ποιό ἀπὸ τὰ χειρόγραφα εἶναι τὸ ἀρχαιότερο καὶ τὸ ἐγγύτερο πρὸς τὸ αὐτόγραφο. Τὸ αὐτόγραφο βεβαίως συνήθως κατὰ 99% δὲν σφύζεται, ἀλλ' ὁ κριτικὸς μὲ τὴν πείρα ποὺ ἐννοεῖται ὅτι διαθέτει πάνω στίς ἀπαραίτητες αὐτὲς διεργασίες, ἐντοπίζει τὸ ἐγγύτερο πρὸς αὐτό. Πρέπει νά σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι τὸ αὐτόγραφο ποὺ βγήκε ἀπὸ τὰ χεῖρα τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ μήτρα, ἀπὸ τὴν ὁποία βγήκαν καὶ τὰ ἄλλα χειρόγραφα, τὰ ἀκριβῆ ἀντίγραφα του, ἀπὸ τρίτους ἀντιγραφεῖς διαφόρων τόπων καὶ ἐποχῶν, τὰ ὁποῖα διακρίνονται σὲ οἰκογένειες, καὶ τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν ἔχουν τὴ γνησιότητα καὶ τὴν ἀξιοπιστία τοῦ πρωτογράφου, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀντιγραφή συνήθως παρεισφροῶν διάφορα ἀθέλητα ἢ θελητὰ λάθη τῶν καλλιγράφων. Τὸ αὐτόγραφο ἔχει ἀνυπέρβλητη ἀξία, ὅταν ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε μὲ τὸ χεῖρ του ἓνα μόνο. Ἄν ὁ ἴδιος ἀντέγραψε τὸ σύγγραμμά του καὶ παρήγαγε ἀντίγραφο, ὅπως ὁ Χρῦσανθος τὸ *Θεωρητικόν* του, τότε τὸ δεύτερὸ αὐτὸ αὐτόγραφο εἶναι τελειότερο ἀπὸ τὸ πρῶτο, διότι ὁ συγγραφεὺς εἶχε τὴν εὐκαι-

ρία στο μεταξύ να προσθέσει να αφαιρέσει να διορθώσει να επανυξήσει.

10. Παρατηρεί ποιά φέρει τις λιγότερες φυσικές ή εμβόλιμες φθορές ή αλλοιώσεις ή γλωσσήματα, κλπ, ποιά προήλθε από τόν προσεκτικώτερο καλλιγράφο, ποιά χρησιμοποιήθηκε ως πρότυπο από τούς αντιγραφείς, ποιά έχει τις λιγότερες παρεμβάσεις τρίτων.

11. Θέτει αυτό σαν βάσι και τὸ διαβάζει φωναχτά, ἐνῶ τὴν ἴδια ὥρα ἐπιτελεῖο ἱκανῶν συνεργατῶν - ἀντιπαραβολέων, πού ὁ καθένας τους ἔχει ἓνα χειρόγραφο ἀπὸ τὰ ἄλλα μπροστά του, ἀκοῦν καὶ διαβάζουν νοερῶς μὲ ἀνύστακτη προσοχή. Κατὰ τὴ διαδικασία αὐτὴ καταγράφονται ὅλες οἱ διαφορετικὲς γραφές, πού συναντῶνται στὰ χειρόγραφα.

12. Ἐκδίδει τὸ ἐγκυρότερο χειρόγραφο, σημειώνοντας στὸ κάτω μέρος τῆς σελίδος σὲ εἰδικὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ὅλες ἢ τὶς σημαντικώτερες γραφές τῶν ἄλλων χειρογράφων. Ἔτσι ὅταν κυκλοφορήσῃ ἡ ἔκδοσι, ὁ ἀναγνώστης πού τὴν κρατᾷ στὰ χέρια του, ἔχοντας μπροστά του τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα καὶ τὶς ὀνομασίες τῶν χειρογράφων, εἶναι σὲ θέσι νὰ γνωρίζῃ ποιά διαφορετικὴ γραφὴ ἀπαντᾷται σὲ ποιά χειρόγραφα. Ὁ μελετητὴς δηλαδή, καθὼς κρατᾷ στὰ χέρια του τὴν ἔκδοσι, ἔχει μπροστά του πανοραμικὴ καὶ διανυέστατη εἰκόνα τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνες πού αὐτὸ ἐπέζησε. Ἡ ἔκδοσι τότε καθρεπτίζει τὶς προτιμήσεις τὴν ἱκανότητα τὴν ἐντιμότητα τὴν ἐπιστημονοσύνη τοῦ ἐκδότου καὶ ἄλλα πολλὰ προσόντα του.

13. Ἀριθμεῖ ἀνὰ πέντε τὶς ἀράδες τῆς κάθε σελίδος, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ σημειώσῃ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ἀκριβῶς σὲ ποιά ἀράδα ἐμφανίστηκε διαφορετικὴ γραφὴ, καὶ ἔτσι ὁ ἀναγνώστης νὰ διευκολύνεται, ἐπισημαίνοντας εὐκόλῃ τὴ συγκεκριμένη ἀράδα.

14. Χωρίζει τὸ κείμενο σὲ κεφάλαια ἢ παραγράφους ἀνάλογα μὲ τὴν ὁλική ἢ μερικὴ ὁλοκλήρωσι τοῦ νοήματος τῆς κάθε ἐνότητος, ἀσχέτως πρὸς τὴν ὑπάρχουσα διαίρεσι (ἂν ὑπάρχῃ), πού μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνεπιτυχής καὶ ἀκατάλληλη.

15. Στὰ φθαρμένα σημεία τοῦ χειρογράφου στὰ ὅποια ἔχουν ἐκπέσει λέξεις ἢ φράσεις καὶ δὲν ἦταν δυνατὴ ἡ ἀνάγνωσις, θέτει ἀποσιωπητικὰ σὲ γωνίες <...>.

16. Στὸν πρόλογο (συνήθως στὴ λατινικὴ γλῶσσα) ὁ ἐκδότης δίνει μὲ λιτότητα πληρότητα καὶ σαφήνεια ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὸ πῶς ἐργάσθηκε, ἐξηγῆσεις συμβόλων, γνωστοποιεῖ δὲ καὶ τυχὸν κατ'ἀλόγο τῶν ἐγτύπων ἐκδόσεων πού ἐκδόθηκαν ἀπὸ ἄλλους ἐκδότες νωρίτερα, γιὰ λόγους ἐνημερότητος.

17. Παραθίγει στὸ τέλος εὐρετήριο κυρίων ὀνομάτων καὶ ἐννοιῶν.

15. Κριτικὲς ἐκδόσεις

1. Οἱ κριτικὲς ἐκδόσεις ποτὲ δὲν στηρίζονται σὲ ἐντυπες ἐκδόσεις. Πάντοτε στηρίζονται σὲ χειρόγραφα, καὶ μάλιστα διαφορετικῶν ἐποχῶν τόπων καὶ οἰκογενειῶν. «Τ' ἀρχαῖα ἔργα τὰ ἔχουμε μόνο σὲ χει-

ρόγραφα αιώνες δλόκληρους ύστερώτερα από την εποχή που γραφθηκαν. Μέσα απ' αυτά ο φιλόλογος προσπαθεί να βρῇ τὴν πιό καλή παράδοσι καὶ νὰ πλησιάσῃ ὅσο μπορεῖ τὸ ἀρχικὸ κείμενο. Τὴν ἴδια περίπτωσι ἔχουμε τὶς περισσότερες φορές καὶ στὰ μεσαιωνικὰ κείμενα. Ἀλλάζει ὁμως τὸ πρᾶγμα στίς νεώτερες φιλολογίες, ὅπου συνήθως ἔχουμε εἴτε τ' αὐτόγραφο τοῦ συγγραφέα εἴτε ἐκδόσεις ἀπὸ τὸν ἴδιον· καὶ γι' αὐτὸ ἐδῶ ἡ ἐκδοτικὴ καὶ ἡ κριτικὴ τῶν κειμένων δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ καὶ δὲν πῆρε τὴν ἔκτασι καὶ τὴ σπουδαιότητα ποὺ ἔχει γιὰ τὶς ἀρχαῖες ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς μεσαιωνικὲς φιλολογίες»· Λίνος, σ. 20.

2. Δὲν γίνεται κριτικὴ ἐκδοσι μὲ αὐτόγραφο τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέως τοῦ ἴδιου συγγράμματος. Διότι σίγουρα ἔχουν μεσολαβήσει διορθώσεις σὲ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ἔκτασι ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἢ ἔχουν ἀφεθῇ σὲ μὴ τελειωτικὴ μορφή, ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωσι τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου, κατ' ἀναφαίρετο δικαίωμά του ἢ γιὰ λόγους ποὺ τοὺς ξέρει μόνο ἐκεῖνος. Λέει ὁ Α. Πολίτης γιὰ τ' αὐτόγραφο ἔργα τοῦ Σολωμοῦ, ποὺ ζῇ τὴν ἴδια περίπτωσι ἐποχὴ μὲ τὸ Χρυσάνθο «Ὁ ποιητής, μὲ τὸν τρόπο ποὺ δούλευε, μᾶς ἄφησε μόνο τὰ σχεδιάσματα: στίχους ἀποσπασματικούς, ῥιγμένους σὲ διαφορετικὰ χαρτιά, τοὺς ἴδιους στίχους μὲ ἄλλη μορφή ξανά δουλεμένους καὶ πάλι δουλεμένους, ὥσπου νὰ βροῦν τὴν ἔκφρασι ποὺ θὰ τὸν ἱκανοποιούσε. Πῶς θὰ τὰ ἐκδώσῃ τ' ἀποσπάσματα αὐτὰ ὁ ἐκδότης «κριτικά»; Πῶς θὰ τὰ κατατάξῃ; Πῶς θὰ τὰ συμπληρώσῃ, Ποιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς παραλλαγές θὰ προτιμήσῃ;... Ποιὸς θὰ εἶναι σήμερα ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς μιᾶς τέτοιας ἢ παρόμοιας «κριτικῆς» ἐκδόσεως;... Νὰ ξαναβγῇ ἀπὸ τ' ἀντίγραφο, ὅσο μπορεῖ, τὸ αὐτόγραφο τοῦ ποιητῆ. Καὶ πῶς αὕτη ἡ δουλειὰ εἶναι περιττή, διὰν ὑπάρχουν τ' αὐτόγραφα»· Λίνος, σ. 21-22.

3. Στὰ χειρόγραφα τῶν διαφορετικῶν ἐποχῶν τῆς ἀρχαιότητος ἢ τοῦ μεσαίωνος οἱ καλλιγράφοι, ποὺ ἀντέγραφαν καὶ ἀναπαρήγαγαν ἓνα σύγγραμμα, κατὰ τὴν ἀντιγραφή συνήθως ἔκαναν ἀντιγραφικὰ σφάλματα ἐπιδεικνύοντες ἢ οὐσιώδη, μὲ ἢ χωρὶς προθεσι, ποὺ ὄχι σπάνια ἀλλοίωσαν τὸ σύγγραμμα σὲ κάποιο βαθμό. Τὰ λάθη αὐτὰ πέρασαν κατὰ συσσώρευσι καὶ στίς κατοπινὲς γενιές τῶν ἀντιγράφων, δημιουργώντας κάποτε δυσεπίλυτα προβλήματα ποὺ ἔχουν σχέσι μερικὲς φορές καὶ μὲ τὴν ὑπόστασι τοῦ συγγράμματος. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ προέκλυε ἡ ἀνάγκη τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως κειμένων, ποὺ γίνεται ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, γιὰ τὴν κάθαρσι καὶ ἀποκατάστασι τοῦ κειμένου.

4. Ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐπεξεργασία πρέπει ὅπωςδὴποτε ν' ἀναδειχθῇ ἓνα κείμενο κατὰ τὸ δυνατόν αὐθεντικὸ, ὅπως ἐλέχθη, ἐγγύτερο πρὸς τὸ αὐτόγραφο, τὸ ὁποῖο καὶ δημοσιεύεται. Λέει πάλι σχετικὰ ὁ Α. Πολίτης· «Ἀνησυχούμε νὰ γνωρίσουμε τὸ πρῶτο κείμενο..., ὅπως βγῇκε ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Σολωμοῦ, ἀκόμη καὶ σὰν ἄμορφο σχεδιάσμα· ἐπιθυμοῦμε νὰ ἐπικοινωνήσουμε μὲ τὸν ἴδιο τὸν ποιητῆ, ἄμεσα, δίχως τὴ μεσολάβησι ἐνὸς τρίτου, κι ἂς ἦταν αὐτὸς ὁ πιὸ ἄξιος. Θέλουμε νὰ γνωρίσουμε τ' αὐτόγραφο τοῦ ποιητῆ ὅπως εἶναι καὶ βρίσκονται, δίχως νὰ

μεσολαβή καμιά προσπάθεια συνθετική, ερμηνευτική ή “κριτική”... Η αρχαιολογία, θέ ωρισμένες χώρες σήμερα, μιά από τις ζωντανωτερες επιστήμες, ξεκαθαρίζει το υλικό της από παλιές συμπληρώσεις και εκθετεί στα μουσεία ασυμπληρωτο το κομματιασμένο αγαλμα ή το θραύσμα του αγγείου. Ανάλογα παραδείγματα από την επιστήμη και από την τέχνη μās δείχνουν πόσο ή σημερινή επιστήμη, ρεαλιστικώτερη από του ΙΘ΄ αιώνα, θέλει νά χαρή γνήσιο το αντικείμενο, χωρίς καμιά υποκειμενική μεσολάβηση, ως είναι και άμορφο κομμάτι ή άμορφο σχεδίασμα»· Λίνος, σ. 24· 27.

5. Τέτοιες κριτικές εκδόσεις ελληνικών κειμένων της προ Χριστού ή μετά Χριστόν αρχαιότητας, ή της βυζαντινής περιόδου, μέχρι την ανακάλυψη της τυπογραφίας (15^{ος} αιώνας), έχουν εκπονήσει και εξακολουθούν νά εκπονούν συνήθως Ευρωπαίοι φιλόλογοι, Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί. Η έκδοσι των ποιημάτων του Όμηρου λ.χ. των D. Monro και T. Allen από τον έκδοτικό οίκο Oxford classical texts, είναι κριτική. Όμοίως και ή έκδοσι του 1831 στο Βερολίνο των συγγραμμάτων του Άριστοτέλους από το Γερμανό I. Bekker. Αναφέρω και μερικές άλλες κριτικές εκδόσεις ελληνικών συγγραμμάτων, όπως την έκδοσι των ιατρικών συγγραμμάτων του Ίπποκράτους από το Γάλλο É. Littré στο Παρίσι το 1840, του ιστορικού Ξενοφώντος από τον Άγγλο E. C. Marchant στον έκδοτικό οίκο Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis (SCBO), του γεωγράφου Στράβωνος από τον A. Meineke στο Κράζ της Αυστρίας το 1969.

6. Πρέπει νά τονισθί ότι όλα τὰ συγγράμματα των αρχαίων Έλλήνων έχουν εκδοθί σέ κριτικές εκδόσεις από ξένους ελληνομαθείς φιλόλογους. Αναφέρω και τή σπουδαία και μοναδική ελληνική κριτική έκδοσι της Καινής Διαθήκης από τον καθηγητή της θεολογικής σχολής της Χάλκης Β. Άντωνιάδη στην Κωνσταντινούπολι το 1904 και 1912.

7. Από τις νεώτερες ελληνικές κριτικές εκδόσεις αναφέρω την έκδοσι του Β. Λαοφύδα (Φωτίου όμιλίαι), στη Θεσσαλονίκη το 1959, και του Κ. Σιαμάκη (Έκρωνύμου De viris illustribus), στη Θεσσαλονίκη το 1992 από το Κέντρο Βυζαντινών Έρευνών. Στην τελευταία αυτή έχουμε κριτική έκδοσι λατινικού κειμένου, σπάνια για την Ελλάδα περίπτωσι. Αναφέρω και πάλι μιά σχετικώς πρόσφατη και πιο κοντινή στο αντικείμενό μας. Πρόκειται για την έκδοσι του Έμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλου, ό όποιος εξέδωκε την «Είσαγωγή εις τό θεωρητικών και πρακτικών της εκκλησιαστικής μουσικής» του άλλου εκ των τριών εισηγητών της νέας μουσικής γραφής Χουρμουζίου χαρτοφύλακος. Πρόκειται για μιά κριτική έκδοσι, που προδίδει ζήλο ικανότητες και μετριοπάθεια. Με μόνο σφάλμα ότι διατηρεί τὰ ορθογραφικά λάθη του Χουρμουζίου.

8. Εκτός από την εκπόνησι κριτικής εκδόσεως ενός κειμένου, υπάρχει και ή δυνατότητα δανεισμού κριτικού κειμένου. Ό υποφαινόμενος στις τρεις εκδόσεις μου των αρχαίων Έλλήνων μουσικών Κλεωνίδου, Άλυπίου και Πλουτάρχου Άθηναίου έλαβα έτοιμο τό κριτικό κείμενο

από τους Ευρωπαίους εκδότες C Jan (Janus), για τα δύο πρώτα, και K Ziegler για το τρίτο. Και το δήλωσα στους προλόγους. Επέφερα μόνον κάποιες διορθώσεις σε σημεία που διέλαθαν την προσοχή εκείνων, με βάσι τα χειρόγραφα. Θά ήταν ματαιοπονία και περιττή δαπάνη να εκπονήσω άλλη κριτική έκδοσι από την αρχή, δεδομένου ότι υπήρχαν οι ποιοτικές αυτές κριτικές εκδόσεις των ξένων επιστημόνων.

9. Σε περίπτωση επανεκδόσεως κριτικού κειμένου σημειώνονται επί πλέον τυχόν αναγνωσθείσες στο μεταξύ λέξεις ή φράσεις, που είχαν εκπέσει από φθορά του παπύρου ή της μεμβράνης ή του χαρτού, και δεν είχαν αναγνωσθή στην προηγούμενη έκδοσι. Οι λέξεις ή φράσεις αυτές καθιστούν πληρέστερη τη νέα έκδοσι. Δεν είναι άσκοπο να λεχθῇ ότι σε μεγάλες βιβλιοθήκες, όπως είναι ή Εθνική Βιβλιοθήκη Ελλάδος (ΕΒΕ), υπάρχει ειδικό τμήμα χειρογράφων. Η δουλειά που περιεγράψα λέγεται αποκατάστασι του κειμένου. Ο υποφαινόμενος έχω αποκαταστήσει το 18% της εκτάσεως της μουσικής πραγματείας του αρχαίου Έλληνος μουσικού Άλκιου Εισαγωγή μουσική, που εξέδωκα το 1995.

10. Περιττό να υπογραμμισθῇ ότι οι κριτικές εκδόσεις είναι εκδοτικοί ἄθλοι, ἀντέχουν ὡς κείμενα στους αἰῶνες και ἐμπνέουν ἐμπιστοσύνη.

11. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ συγγραφεὺς, στους νεώτερους χρόνους, ἂν χρειασθῇ ν' ἀντιγράψῃ μὲ τὸ χέρι του ἓνα σύγγραμμά του, ἐπειδὴ δὲν εἶναι προσιτὴ ἡ τυπογραφία στὸν τόπο του ἢ στὸν καιρὸ του, ὅπως ὁ Χρυσάνθος, ἔχει ὄλο τὸ δικαίωμα καθὼς τὸ ἀντιγράφει νὰ ἐπιφέρῃ βελτιώσεις, προσθήκες, ἀφαιρέσεις στὸ κείμενό του, καὶ ὅ,τι ἄλλο αὐτὸς θὰ κρίνῃ. Εἶναι δικό του καὶ τὸ μεταχειρίζεται ὅπως τὸν ὀδηγεῖ ἡ ἐρευνά του. Πάντως εἶναι περισσότερο ἀπὸ αὐτονόητο ὅτι σὲ μιὰ τέτοια ἐνέργεια τοῦ συγγραφέως ἐπιδίδωξί του εἶναι, σὲ κάθε νέα ἀντιγραφή νὰ τὸ παρουσιάσῃ τελειότερο, ἔτσι ὥστε τὸ τελευταῖο ἀντίγραφό του νὰ συγκεντρώνῃ τὴν τελευταία βούλησί του. Ὅλα ὅσα ἀντίτυπα προήλθαν ἀπὸ τὸ δικό του χέρι εἶναι αὐτόγραφα του, ἀλλὰ τὸ τελευταῖο του εἶναι τὸ τελειότερό του. Ποτὲ τὸ πρώτο.

12. Αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου. Αὐτὸ ἄλλωστε γίνεται σὲ μικρότερη κλίμακα καὶ σήμερα. Γράφουμε ἓνα κείμενο στὸν ὑπολογιστή, καὶ κάθε φορὰ πού τὸ ξαναβλέπουμε, ἐπιφέρουμε διορθώσεις, βελτιώσεις, ἀλλαγές, γιὰ νὰ τὸ φέρουμε ἐκεῖ πού πρὸ θέλουμε

16. Πῶς μποροῦσε νὰ τιτλοφορηθῇ ἡ έκδοσι τοῦ 2007

1. Καμμία ἀπὸ τίς παραπάνω διεργασίες δὲν ἔχει γίνει ἀπὸ τὸν ἐκδότη, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ ὀνομασθῇ ἡ έκδοσί του κριτική. Ἐπειδὴ ὅμως τὴν ὀνόμασε κριτική, δείχνει μόνος του ὅτι δὲν ἔχει ὅλα τί εἶναι κριτική έκδοσι καὶ πῶς γίνεται. Ὁ ἐκδοτὴς κινήθηκε σὲ ἐνηλεῶς διαφορετικὸ εἶδος ἐργασίας, πού καὶ αὐτὸ μὲν ἔχει τὴν ἀξία τοῦ, ὅταν βεβαίως γίνῃ σωστά (στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι δὲν ἔγινε σωστά), ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἐργασίας του ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ὀνομαστῇ κριτική

έκδοσι. Ὁ ἐκδότης ἔκανε ἀντιπαραβολή τῶν δύο κειμένων τοῦ Θεωρητικοῦ, ἀπό τὴν ὁποία ὁμως τελικὰ δὲν ὠφελήθηκε, διότι ἔπεσε ἔξω σὲ βασικὲς ἐκτιμῆσεις, καὶ μάλιστα στὴν ἐκτίμησι ὅτι τὸ ἔντυπο κείμενο τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου (1832) προήλθε ἀπὸ τὸ αὐτόγραφο τῆς Δημητσάνης! Συμφωνᾷ μὲ ὅσα λέχθηκαν εἶναι ἀτυχὲς μέχρι φαιδρὸς ὁ τίτλος «κριτικὴ ἔκδοσι». Θὰ μπορούσε παρὰ ταῦτα ἡ ἔκδοσι νὰ ὀνομασθῇ ἄλλιῶς, ὡς ἑξῆς.

2. *Νέο χειρόγραφο τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου.* Ὁ ἐκδότης μπορούσε νὰ προσθέσῃ καὶ ὑπότιτλο *Αὐτόγραφο σχεδιάσμα τοῦ Θεωρητικοῦ του (1816)*, ἐκδίδοντας μόνον τὸ αὐτόγραφο (χειρόγραφο καὶ μεταγραφὴ), ἀφήνοντας τὸ μελετητὴ νὰ χαρῇ τὸ αὐτόγραφο καὶ νὰ ἐπισημάνῃ μόνος του τὶς διαφορὲς ἀπὸ τὸ ἔντυπο Θεωρητικόν.

3. *Τὰ διπλὰ τοῦ Χρυσάνθου· μὲ ὑπότιτλο Αὐτόγραφο σχεδιάσμα τοῦ Θεωρητικοῦ του (1816) - ἔντυπο Θεωρητικὸ τοῦ 1832·* δημοσιεύοντας σὲ δύο στήλες στὴν ἴδια σελίδα τὸ αὐτόγραφο σὲ μεταγραφὴ, καὶ τὸ ἔντυπο τοῦ 1832, κατὰ τὰ «Ἐξαπλὰ» τοῦ Ὡριγένους, ἂν καὶ τὰ Ἐξαπλὰ δὲν ἔχουν σχέσι μὲ τὴ μουσικὴ, ἀλλὰ μὲ τὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Θὰ μπορούσε ὁμως νὰ σταθῇ ἡ ὀνομασία *Τὰ Διπλὰ τοῦ Χρυσάνθου*, διότι ὑπάρχει σύμπτωσι ὡς πρὸς τὸ γραμματειακὸ εἶδος. Εὐκαιριακὰ μία πλήρης ἀναφορὰ στὴν εἰσαγωγὴ τῶν Ἐξαπλῶν τοῦ Ὡριγένους ὡς πρωτοτύπου γραμματειακοῦ εἶδους, ἀπὸ τὸν ἐκδότη, θὰ διαφώτιζε τὸ τοπίο καὶ θὰ ἔδινε στὴν ἔκδοσι εὐρύτητα καὶ πληρότητα.

4. *Σύνοψι αὐτογράφου σχεδίασματος τοῦ Θεωρητικοῦ καὶ ἐντύπου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου·* μὲ ὑπότιτλο *Τὸ αὐτόγραφο κυκλοφορεῖ γιὰ πρώτη φορά, μὲ τὴν ἔννοια πού λέμε· «Σύνοψι τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων»* (Synopsis quattuor Evangeliorum), πού ἔχει ἐκδῶσει ὁ Γερμανὸς Kurt Aland, στὴ Στουτγκάρδη, παίρνοντας καὶ αὐτὸς τὸ μοντέλο ἀπὸ τὸν Ὡριγένη. (Σύνοψις, ὅχι μὲ τὴν ἔννοια τῆς περιλήψεως, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια τῆς ταυτόχρονης διψεως, ἐπιβλέψεως, ἀναγνώσεως τῶν τριῶν κειμένων στὴν ἴδια σελίδα).

5. *Παραλληλισμὸς αὐτογράφου σχεδίασματος τοῦ Θεωρητικοῦ καὶ ἐντύπου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου·* μὲ ὑπότιτλο *Τὸ αὐτόγραφο ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορά.*

6. *Τὰ τριπλὰ τοῦ Χρυσάνθου·* μὲ ὑπότιτλο *Τὸ αὐτόγραφο σχεδιάσμα δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά·* δημιουργώντας τρεῖς στήλες σὲ κάθε σελίδα, μὲ μικρότερα στοιχεῖα καὶ πυκνότερες ἀράδες, πάντως σὲ μεγαλύτερο σχῆμα βιβλίου, εἰς τρόπον ὥστε στὴ μία στήλῃ νὰ καταχωριστῇ τὸ αὐτόγραφο (σὲ μορφὴ χειρογράφου, ὅπως βγῆκε ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ Χρυσάνθου), στὴν ἄλλῃ ἡ μεταγραφὴ, καὶ στὴν ἄλλῃ τὸ ἔντυπο Θεωρητικὸ τοῦ 1832. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ μπορούσε ὁ καθὲ μελετητὴς νὰ ἐλέγχῃ καὶ τὴν πιστότητα τῆς μεταφορᾶς τοῦ χειρογράφου, ἐξασφαλίζομένης πλήρους διαφάνειας, νὰ διακρίνῃ δὲ καὶ τὶς διαφορὲς τοὺς καὶ νὰ παρακολουθῇ τὴν ἑλικία καὶ τὴν προέλευσί τοὺς.

7. Θὰ μπορούσε ὁ ἐκδότης ν' ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τοῦ καθη-

γητοῦ Λίνου Πολίτη, ποῦ εἶχε ἐκδώσει «τ' αὐτόγραφα ἔργα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ». Κάποιοι τοῦ εἶχαν προτείνει νά κάνη κριτική ἐκδοσι τῶν αὐτογράφων, ἀλλ' ἐκεῖνος σέ ἄρθρο του ὑποστήριξε «γιά ποιούς λόγους δὲν μπορεῖ νά γίνη ἐκδοσι «κριτική τοῦ ἔργου του» (Ν. Ἑστία 23 [1938] 731, καὶ Λίνος σ. 19-28). Ὑποστήριξε ἐπίσης ὅτι «ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νά γίνη εἶναι μιὰ ἐκδοσι “πανομοιότυπη” ἢ “παλαιογραφική”, ποῦ θά μᾶς ἔδινε τ' αὐτόγραφα τοῦ Σολωμοῦ ὅπως εἶναι. Σολμ. Α', ζ'». Ἔτσι ὁ Πολίτης ἐξέδωκε τρεῖς τόμους. Στὸν πρῶτο δημοσίευσε φωτογραφικῶς τὰ αὐτόγραφα τοῦ Σολωμοῦ, δηλαδὴ ὅπως τὰ ἔγραψε ὁ ἴδιος μὲ τὸ χέρι του «μὲ ὅλες τὶς διαγραφές, τὶς προσθήκες, τὰ σημειώματα» Σολμ. Α', ζ'. Στὸ β' τόμο «γίνεται πιστὴ καὶ ἀκριβὴς ...τυπογραφικὴ μεταγραφὴ. Ὑπάρχει ἀπόλυτὴ ἀντιστοιχία μὲ τὸν Α' τόμο στὶς σελίδες, ἀλλὰ καὶ κάθε σελίδα ἀποδίδει πιστὰ τοὺς στίχους, τὰ κενά, καὶ τὶς διαγραφές τοῦ πρωτοτύπου, ἔτσι ποῦ ὁ μελετητὴς μπορεῖ ν' ἀνατρέχη ἀπὸ τὸν ἕναν τόμο στὸν ἄλλο» Σολμ Β', η'. Στὸν Γ' τόμο, ὅπως προαναγγέλλει στὸν Β', λέει: «ἐλπίζω νά δώσω μιὰ, ὄχι κριτική, ἀλλὰ φιλολογικώτερη ἐκδοσι... Τὰ κείμενα θά δοθοῦν στὴν καθιερωμένη σήμερα ὀρθογραφία» Σολμ Β', η'. Ἔτσι ἡ τριπλὴ ἐκδοσι τοῦ Λ. Πολίτη φέρει τὸ ἄρωμα τῆς διαυγείας τῆς ἀφοβίας καὶ τῆς πιστότητος τῆς μεταγραφῆς. Δὲν εἶναι ἄσχετο νά σημειωθῇ ὅτι, ἐνῶ τὸ αὐτόγραφο τοῦ Δ. Σολωμοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀνορθόγραφο, διότι ὁ Σολωμὸς ἔμαθε τὴν ἑλληνικὴ σὲ μεγάλη ἡλικία, ἡ μεταγραφὴ ἀπὸ τὸν Πολίτη στὸν Γ' τόμο ἔγινε ὀρθογραφημένη.

8. Δυστυχῶς ὁ ἐκδότης τοῦ σχεδίασματος τοῦ Θεωρητικοῦ ἔκανε δύο ἀντίθετες ἐνέργειες - στραβωμάρες, ποῦ αὐξήσαν, καὶ δικαίως, τὴν καχυποψία τῶν ἀναγνωστῶν. Πρῶτον ἀπαγόρευσε τὸν ἔλεγχο τῆς μεταγραφῆς, καὶ δεύτερον κλείδωσε γιὰ καλὰ τὸ CD ποῦ συνήψε στὸ ἐσώφυλλο τοῦ τόμου, ὥστε ὁ παραλήπτης νά μὴν μπορῇ νά τὴν περάσῃ ἀπὸ τὸν ἐκτυπωτὴ, γιὰ νά τὸ ἔχη τυπωμένο ὁλόκληρο μπροστά του σὲ χαρτί καὶ νά τὸ δουλεύῃ μὲ εὐχέρεια, ἀλλὰ ἐπέτρεψε (καὶ πῶς μπόρεῖ κάποιος νά ἐπιτρέπῃ τοὺς ἄλλους νά μετέχουν τῆς μελέτης τοῦ χειρογράφου, ποῦ εἶναι κοινὸ ἀγαθό, ὡς ἀποκείμενο σὲ δημόσια βιβλιοθήκη;) μόνο τὴν ἀπὸ ὀθόνης ἀνάγνωσί του, ποῦ εἶναι δυσχερὴς καὶ ἐπιπονη καὶ δύσκαμπτη καὶ δύσκολα ἐπισημαίνεται ἡ πιστότητα τῆς μεταγραφῆς.

9. Μία ἀπὸ ὅλες τὶς παραπάνω ὀνομασίες θά ἁρμοζε θαιμάσια στὸ εἶδος τῆς ἐκδοτικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία θά ἀπῆλλασσε τὸν ἐκδότη ἀπὸ τὸ ὄνειδος καὶ θά ἔδινε πραγματικὰ μιὰ ἄλλη διάστασι στὴν ἐκδοσι.

17. Ὁ Χρῦσανθος ἀπορρίπτει κάποια κεφάλαια ἐν γνώσει του

1. Στὴν Εἰσαγωγὴ ὁ ἐκδότης προβαίνει στὴν ἐπισήμανσι με μαῦρα γράμματα (σ. 18) κάποιων μουσικῶν θεμάτων τῆς θεωρίας, γιὰ τὰ ὁποῖα στὸ Θεωρητικόν τοῦ 1832 δὲν γίνεται λόγος. Καὶ αὐτά, ὅπως τὰ

ονομάζει ο ίδιος, είναι α) η χειρόγραφη παράστασι τῶν χαρακτήρων ποσότητος καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἡχων καὶ τῶν φθόγγων, β) οἱ χαρακτῆρες διαμέσεως τοῦ χρόνου, γ) οἱ κλάδοι τῶν ἡχων, δ) τὸ χρωματικὸ γένος, ε) ἡ ἐμμελὴς ἀπαγγελία, καὶ ς) ἡ ἐπιλογὴ χρησιμοποίησεως καὶ ἄλλων σημειῶν τῆς παλαιᾶς μεθόδου γραφῆς.

2. Λυποῦμαι, διότι πρέπει νὰ ἐπισημάνω μία χονδροειδῆ ἀνακολουθία τοῦ λόγου του, μὴ ἀσυνταξία, ὡς πρὸς τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἐκδότης διατυπώνει τὴν «παράλειψι». Γιὰ νὰ εἶχε ἀποφευχθῇ ἡ ἀνακολουθία αὐτῇ τοῦ λόγου του θὰ ἔπρεπε ὁ λόγος νὰ διατυπωθῇ ὡς ἑξῆς: «Γίνεται δηλαδὴ ἓνα ἐφόδιο κατανόησης πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξηγοῦνταν πλήρως ἀπὸ τὴν ἑντυπὴ ἐκδοσὶ τοῦ 1832. Αὐτὰ εἶναι ἡ χειρόγραφη παράστασι..., οἱ χαρακτῆρες διαίρεσης..., οἱ κλάδοι τῶν ἡχων..., κλπ», σὲ πτῶσι ὀνομαστικῇ, ἢ ὡς ἑξῆς: «Γίνεται δηλαδὴ ἓνα ἐφόδιο κατανόησης πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξηγοῦνταν πλήρως ἀπὸ τὴν ἑντυπὴ ἐκδοσὶ τοῦ 1832, ὅπως τῆς χειρόγραφης παράστασης..., τῶν χαρακτήρων διαίρεσης..., τῶν κλάδων τῶν ἡχων..., κλπ», σὲ πτῶσι γενικῇ κατὰ ἀδήριτη ἀκολουθία τῆς φράσεως «πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων». Ὁ ἐκδότης φαίνεται μὲν λεπτολόγος σὲ μουσικὰ ζητήματα, ἀλλὰ στὸ ζήτημα τῆς ἀκριβείας τοῦ λόγου παρουσιάζει σοβαρὰ ἐλλείμματα, παρ' ὅλο πὺν κάποτε καυχῆθηκε (ὁ ἀκηκῶς μεμαρτύρηκε), «καὶ ἐμεῖς ξέρομε γράμματα... (ἐννοῶντας τὸν ἑαυτὸ του καθὼς καὶ κάποιον συνεργάτη του μὲ ἀνεπαρκέστατη γραμματομάθεια)».

3. Ὡς πρὸς δὲ τὴν οὐσίαν τῆς ἐπισημάνσεως τοῦ ἐκδότου, γιατί δηλαδὴ κάποια θεωρητικὰ θέματα παραλείπονται ἀπὸ τὸ *Θεωρητικόν* τοῦ 1832, ἤδη ἔχω ἀπαντήσῃ πιὸ πάνω. Ἐπαναλαμβάνω ὁμῶς καὶ ἐδῶ τὴν ἀπάντησί μου. Δὲν πρόκειται γιὰ παραλείψεις, ἀλλὰ γιὰ ἀπορρίψεις πὺν ἐνήργησε ὁ ἴδιος ὁ Χρῦσανθος. Ὡς παραλείψεις τίς βλέπει μόνον ὁ ἐκδότης καὶ οἱ ὅμοιοί του, ὁ ὁποῖος προέβη σ' ἓνα θεμελιῶδες καὶ ἀσυγγνωστο ἐπιστημονικὸ σφάλμα. Δὲν κατάλαβε ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο κείμενα προῆλθε ἀπὸ ποιό, δηλαδὴ ποιὸ εἶναι τὸ πρότερον σχεδιάσμα καὶ ποιὸ τὸ τελικὸ χειρόγραφο. Οὔτε κἀν ὅτι ὑπάρχει τελικὸ χειρόγραφο κατάλαβε. Δὲν κατάλαβε οὔτε ὅτι τὸ σχεδιάσμα εἶναι τὸ αὐτόγραφο τῆς Δημητσάνας, καὶ τὸ τελικόν, τὸ καὶ τελειότερον καὶ ἐπεξεργασμένο, εἶναι τὸ ἐξ οὗ προῆλθε τὸ ἑντυπὸ τοῦ 1832, στὸ ὁποῖο ὁ Χρῦσανθος ἀπέρριψε ἐνσυνειδήτως αὐτὰ πὺν ἀπέρριψε. Οἱ ἀπορρίψεις ἐγίναν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Χρῦσανθον. Ὅπως ἐγίναν ἀπὸ αὐτὸν καὶ οἱ προσθήκες. Οἱ ἐκτενεῖς προσθήκες. Καὶ ἐγίναν καθὼς ἀντέγραφε - ἀνασυνέτασσε τὸ αὐτόγραφο σχεδιάσμα. Εἶπε μέσα του «Αὐτὰ καὶ αὐτὰ τὰ ζητήματα, πὺν τὰ πέρασα στὸ πρῶτον μου χειρόγραφο, θὰ τὰ παραλείψω, καὶ αὐτὰ καὶ αὐτὰ θὰ τὰ προσθέσω». Π' αὐτὸ καὶ στὸ μαθητὴ του Π. Πελοπίδην παρέδωσε γιὰ ἐκτύπωσιν τὸ ἀνασυνταγμένον ὑστερόγραφο, καὶ ὅχι βέβαια τὸ αὐτόγραφο σχεδιάσμα τῆς Δημητσάνας.

4. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα κάθε συζήτησι σὲ θέματα διαφορῶν σὲ μου-

σικά ζητήματα παρέλκει. Όλα όσα λέει ο εκδότης για παραλείψεις είναι άκυρα, διότι είναι απότοκα του θεμελιώδους και ασύγγνωστου σφάλματός του, που προαναφέραμε. Ποιός έχει το δικαίωμα να υποδείξει στο μεταρρυθμιστή Χρυσάνθο, που κουβαλούσε τη σύμφωνη γνώμη και των Γρηγορίου και Χουρμούζιου και μιά πειστική ανάγκη απλουστεύσεως της μουσικής γραφής δύο αιώνων περίπου, τί έπρεπε να διαλάβη και τί να παραλείψη, όταν ανασυνέτασσε το θεωρητικόν του; Δεν νομίζετε ότι μία τέτοια απαίτηση έχει προχωρήσει «πέραν των πεδίων»; Η επιμονή στις άμελητές αυτές λεπτομέρειες θυμίζουν την πείσμονα προσκόλληση των φαρισαίων και γραμματέων σε διατάξεις του νόμου, την ώρα που ο Χριστός, ο ποιητής του νόμου, εγκαινίαζε το νέο νόμο της νέας διαθήκης («Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις... Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν...»). Μᾶς θυμίζει και τη νοοτροπία των ὀρθολογιστῶν θεολόγων καθηγητῶν των ἑλληνικῶν θεολογικῶν σχολῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιμένουν νὰ θεωροῦν ὡς Παλαιὰ Διαθήκη τὴ μετάφρασι πού ἔκαναν φανατικοὶ Ἑβραῖοι τοῦ Ι΄ μ. Χ. αἰῶνος μὲ πρότυπο τὴ μετάφρασι των Ο΄ ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στὰ ἑβραϊκά και ὅχι αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν κατὰ δεκατρεῖς αἰῶνες ἀρχαιότερη μετάφρασι των Ο΄. Ὁ Χρυσάνθος μὲ τὴν αὐτοπεποιθῆσι τοῦ μεταρρυθμιστοῦ προβαίνει σὲ μουσικὴ κοσμογονία, και κάποιοι τὸν ἐλέγχουν, τοῦ κάνουν μαθήματα δεοντολογίας!

5. Θὰ τὸ πῶ κι ἄλλιῶς. Μὲ παράδειγμα. Γίνεται λόγος γιὰ ἓνα οἰκοδόμημα ἀρχιτεκτονικῆς και ἱστορικῆς ἀξίας, θαυμαζόμενο σ' ὅλο τὸν κόσμο. Τὸ οἰκοδόμημα μόνις τὸ ἔκτισε ὁ νοικοκύρης, τράβηξε και μερικές φωτογραφίες. Τὴν ἴδια χρονιά ὁ ἴδιος ὁ νοικοκύρης καταργεῖ τὰ δύο παράθυρα ἀπὸ τὴν βορεία πλευρά, καταργεῖ τὴν ἐξωτερικὴ σκάλα, και τὰ πέντε δωμάτια τὰ κάνει τέσσερα. Καὶ ξανατραβάει μερικές φωτογραφίες. Ὁ εκδότης πού ἔχει ὑπ' ὄψιν του μόνον τίς πρώτες φωτογραφίες, βλέπει τώρα τίς δευτερές φωτογραφίες και διαπιστώνει ὅτι πρόκειται μὲν γιὰ τὸ ἴδιο οἰκοδόμημα, ἀλλ' ὅτι λείπουν κάποια πράγματα, πού ἀγνοεῖ ὅτι προήλθαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ νοικοκύρη. (Ἀλήθεια! γιατί δὲν ἐντυπωσιάζεται μὲ τὴ νέα διαρρύθμισι;). Καὶ λέει· Μὰ αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα εἶχε και δύο παράθυρα ἀπὸ τὴ βορεία πλευρά· του. Εἶχε και μία ἐξωτερικὴ σκάλα. Καὶ ἐσωτερικά εἶχε πέντε δωμάτια. Τί ἔγιναν αὐτά; Καὶ διαμαρτύρεται· Ὁχι. Εἶναι ἀπαράδεκτο αὐτὸ πού ἔγινε στὸ οἰκοδόμημα. Ὁ νοικοκύρης ἐξυπηρετεῖτο καλύτερα ὅπως ἦταν πρὶν! Φαίνεται νὰ ὑποστηρίζῃ τὸ νοικοκυρη, ἀλλὰ ἡ ἀγνοιά του, ἡ ἡ ἐβελούσια ἀγνοιά του, τὸν φέρνει ἀντιμέτωπο μὲ τὸν ἴδιο τὸ νοικοκυρη.

6. Ἐρχόμενος ὁ εκδότης ἔτσι ἢ ἄλλιῶς σὲ ἀντίθεσι μὲ τὸ νοικοκύρη, ἔρχεται ἀντιμέτωπος και μὲ τὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἐγκρίνει τίς ἀλλαγές πού ἔκανε ὁ νοικοκύρης. Καὶ φυσικά ἔρχεται σὲ ἀντίθεσι μὲ τὸ Χρυσάνθο και μὲ τὴν Ἐκκλησία ὅχι μόνον αὐτός, ἀλλὰ και ὅλοι οἱ ὁμοϊδεάτες του, μὲ πρῶτον και υπευθυνότατον τὸν Σ. Καρράν. Ἄρα ὁ Σ. Καρράς δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸ Χρυσάνθο, ὅσο κι ἂν τὸ προσπαθοῦν

τελευταίως τὰ ἄγγονια» του ν' ἀποδείξουν τὸ ἀντίθετο μὲ θεμιτοὺς καὶ ἀθέμιτους ἔλιγμούς. Κακὸ ἡ ἀγνοία, κάκιστο ἡ ἐκ προμελέτης ἀγνοία καὶ ὁ συνεπακόλουθος ἐσφαλμένος συμπερασμός. Ὁ ἀγνοῶν ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι δάσκαλος τῶν ἄλλων. Διότι «τυφλὸς τυφλὸν ἐὰν ὁδηγῇ, ἀμφοτέρω εἰς βόθυνον πεσοῦνται» (Μθ 15,14). Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Σ. Καρρά ἀποδεικνύονται νὰ κτίζουν στὸν ἀέρα.

18. Ἄοπλος ὁ ἐκδότης

1. Κατόπιν ὧν αὐτῶν δὲν θὰ μῶ στὴν οὐσία μουσικῶν θεμάτων, τὰ ὅποια ἔλυσε ὁ ἴδιος ὁ Χρῦσανθος. Γιά λυμένα ζητήματα καὶ γιὰ ἀνοιγμὰ ἀνοιχτῆς θύρας δὲν θὰ μιᾶμε. Δὲν θ' ἀναγάγουμε τίς ἀγκυλώσεις σὲ ἐπιστημονικὰ ζητήματα καὶ συζητήσιμα θέματα.

2. Θ' ἀσχοληθῶ ὅμως μὲ τὴ γραμματιομάθεια τοῦ ἐκδότου, διότι ὁ ἄνθρωπος δυσκολεύεται στὴν ἔκφρασι, στὴ διατύπωσι, στὴ λεξιχρησία, στὴν ἀκριβολογία, στὴν ὀρθογραφία, στὸ συντακτικὸ, στὴν παρατήρησι, στὴν ὀργάνωσι τῶν πληροφοριῶν, καὶ στὴ σαφήνεια, ὅπως θ' ἀποδειχθῇ στὴ συνέχεια. Δεινὸν δὲ καὶ ἡ λεξιπενία. Ὁ ἐπιστήμων πρέπει νὰ εἶναι ὠπλισμένος μὲ μιὰ πλατεῖα γνώσι, ἂν θέλῃ ν' ἀσχολῆται μὲ κείμενα, καὶ μάλιστα περασμένων ἐποχῶν. Ἄν δὲν διαθέτῃ αὐτὴν τὴν πλατεῖα γνώσι, εἶναι φρονιμώτερο νὰ φοράῃ πέδιλα, ὅταν μπαίνει μὲς στ' ἀγκάθια.

3. Τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη στὴ συγκεκριμένη ἔκδοσι εἶναι πολλὰ καὶ σοβαρά.

4. Δὲν θέτει σωστὰ στίς λέξεις τὴν ὀξεῖα καὶ τὴ βαρεῖα σὲ πλείστες περιπτώσεις τῶν κειμένων.

5. Ἀγνοεῖ αὐτὸ ποὺ ἐπισημαίνει καὶ ὁ Χρῦσανθος, ὅτι καὶ ἡ ἀνάγνωσι ἔχει τὴ μουσικότητά της.

6. Δὲν θέτει σωστὰ τὰ πνεύματα ψιλὴ καὶ δασεῖα. Σὲ λέξεις ἀπαρεμφάτως δασυνόμενες, ὅπως αὐτὲς ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ υ, ἐπιμόνως θέτει ψιλὰ.

7. Στὰ τριτόκλιτα οὐσιαστικά, στὴν αἰτιατική, προσθέτει ν (καὶ ῥαν, Σωκράτην).

8. Θέτει ἓνα μόνο μ σὲ μετοχές παρακειμένου ῥημάτων ποὺ ἀπαιτοῦν διπλό.

9. Συγχέει τὸν παρατατικὸ ῥηματος μὲ ἀντίστοιχο τῆς ἐνδεκτικῆς (ἦν - ἦν).

10. Συγχέει τὴν ὀρθογραφία τῶν ὁμοήχων καταλήξεων τῶν ἐνδεκτικῶν ῥημάτων καὶ ἀπαρεμφάτων (-τε -ται -σθε -σθε).

11. Δὲν θέτει σωστὰ τοὺς τόνους στίς ἀτονες λέξεις.

12. Δὲν θέτει σωστὰ τὴν κατάληξι τριτοκλίτων ἐπιρρημάτων (εὐθέως-εὐθέως· βαρέως-βαρέως).

13. Δὲν γνωρίζει τὴν κατάληξι τῆς ἐνδεκτικῆς.

14. Συγχέει τὴν ὁμόηχη ὀριστική μὲ τὴν ἀπορητική καὶ παρακελευστική τῶν ῥημάτων τοῦ ἀορίστου.

15. Είναι επηρεασμένος αθεράπευτα από το μονοτονικό σύστημα τονισμού των λέξεων και συχνότατα παραλείπει τα πνεύματα και τους τόνους, ενώ εκ των πραγμάτων εφαρμόζει πολυτονικό σύστημα.

16. Δεν θέτει περισπωμένη σε πολλά από τα περισπώμενα ῥήματα ἐπιρρήματα ὀνόματα και ἐπίθετα.

17. Συγχέει το τρίτο ἐνικό με το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο των μέσων ῥημάτων (-το· -ντο).

18. Ἰγνοεῖ τὴν ὀρθογραφία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας.

19. Ἰγνοεῖ ὅτι ὁ μέλλων και ὁ ἀόριστος τῶν συνηρημένων ῥημάτων γράφεται με η (ἐνήργησε).

20. Συγχέει τὸν τονισμό τῶν ὁμοήχων [ἐνῶ - ἐνώ (= ἐνώνω)].

21. Ἰγνοεῖ πότε και ποῦ τίθεται ὑπογεγραμμένη.

22. Συχνά τὰ -ώτερος -ώτατος τὰ γράφει -ότερος -ότατος.

23. Ἀμελεῖ τὸ τελικό ν στὴν αἰτιατική ποῦ τὸ ζητεῖ, εὐνουχιζομένων τῶν λέξεων.

24. Ἰγνοεῖ ὅτι ὁ παρατατικός ὁ ἀόριστος ὁ παρακείμενος και ὁ ὑπερσυντέλικος τῶν ῥημάτων ποῦ ἀρχίζουν ἀπὸ οἰ- γίνεται ῶ-.

25. Συγχέει τὴν ἐνική αἰτιατική σὲ -ον με τὴν πληθυντική γενική σὲ -ων.

26. Γράφει τὰ ῥηματικά ἐπίθετα σὲ -τέος με -αι (ἐξαιρεταῖος).

27. Ἰγνοεῖ ὅτι τὸ πρὶν συντάσσεται με ῥήματα ὑποτακτικῆς.

28. Ἰγνοεῖ ὅτι οἱ μετοχές δὲν παίρνουν ἀῖξεσι (εἰσηκουσθεῖσα).

29. Συγχέει πρόθεσι με ἀριθμητικό (ἐν - ἐν).

30. Ἰγνοεῖ ὅτι ἡ ὀνομαστική τοῦ πληθυντικοῦ τῶν ὀδοντοκόληκτων τριτοκλίτων λήγει σὲ -ες (ἀσπίδες, ἀκτίνες).

31. Ἰγνοεῖ ὅτι τὰ τριτόκλιτα σιγμόληκτα σὲ -ος (χρέος) στὴ δοτική λήγουν σὲ -ει.

32. Κολυμποῦν στὸ κείμενο ἀδέσποτες λέξεις, ὅπως: «μετά», «σέ», «οἱ», «των», «5», «μόθεν χάθη», «σοῦ».

33. Γράφει «δεκατεσσάρων» ἀντὶ «δεκαπέντε», «ἐμαί» ἀντὶ «ἐμά», «ἀπλό» ἀντὶ «ἀπλοῦν», «ἐνηρεπής» ἀντὶ «ἐμπρεπής».

34. Θέτει σὲ ἄλλη σελίδα τὸν ἐκθέτη και σὲ ἄλλη τὴν ὑποσημείωσι. Σημειῶνω μερικά «μαργαριτάρια» γιὰ μιὰ γεῖσι.

35. Γράφει αἱ μαρτυρίες (ἀντὶ αἱ μαρτυρίαι), ἀκριβομένως (ἀντὶ ἠκριβομένως), Ἀλικαρνασεῖ (ἀντὶ Ἀλικαρνασσεῖ), ἀλλαλαγμοῦ (ἀντὶ ἀλαλαγμοῦ), ἀμεληταία (ἀμελητέα), ἀναβῆς (ἀντὶ ἀναβῆς), ἀναγεννῶντο (ἀντὶ ἀνεγεννῶντο), ἐννατον (ἀντὶ ἑνατον), ἀπαγγέλεται (ἀντὶ ἀπαγγέλλεται), ἀπαγγελόμενος (ἀντὶ ἀπαγγελλόμενος), ἀπλῆν (ἀντὶ ἀπλῆν), ἄς (ἀντὶ ἄς), αὐθαδειάζουσι (ἀντὶ αὐθαδιάζουσι), Βυθινία (ἀντὶ Βιθυνία), Γαλληνός (ἀντὶ Γαληνός), γάρ (ἀντὶ γε), γένος (ἀντὶ γένει), γνωρίζεται (ἀντὶ γνωρίζονται), γιὰ (ἀντὶ γε), γίνομαι (ἀντὶ γίνονται), γράφαι (ἀντὶ γράφον), γιὰ (ἀντὶ δέ), διὰ (ἀντὶ δέ), δαίνει (ἀντὶ δένει), δαίνεται (ἀντὶ δένεται), δεῦτερος (ἀντὶ δευτέρου), διαζευγμένων (ἀντὶ διεζευγμένων), διεζευγμένον (ἀντὶ διεζευγμένων), διορίσθησαν

(άντι διωρίσθησαν), διπλαί (άντι διπλαί), έγγυμνασθώσιν (άντι έκγυμνασθώσιν), εκείναι (άντι εκείνα), εκ (άντι έν), εις (άντι εις), είσηχθείσα (άντι είσαχθείσα), τω είδη (άντι τω είδει), έλλάσσονες (άντι έλάσσονες), έλλειμάτων (άντι έλλειμμάτων), έλπιδαι (άντι έλπίδες), ένστάζη (άντι ένστάζειν), έν συνεχή (άντι έν συνεχεί), έξ (άντι έξ), έξυπάζει (άντι έξυπάζει), επεχείρισε (άντι επεχείρησε), επήγενα (άντι επήγαινα), επί τω (άντι επί τό), εύμηχανώς (άντι εύμηχάνως), Ευρυπίδης (άντι Ευρυπίδης), εφθειρεν (άντι εφθειρον), εψηφισαν (άντι εψηφισαν), ζητᾶ -βαρβαρισμός- (άντι ζητεί), ή (άντι ή), ή (άντι ή), ή (άντι ή), ήν (άντι ήν), ήμετέραν (άντι ήμετέραν), ή μικρότατος (άντι ή μικροτάτη), ήξι-σαν (άντι ήξιωσαν), θραξ (άντι Θραξ), ίσχεις (άντι ίσχεις), καταβής (άντι καταβής), καταβαλλόντες (άντι καταβαλόντες), καλείσθε (άντι καλείσθαι), Κωνσταντινοπόλεως - νοπολίτης (άντι -νουπόλεως, -νουπολίτης), μέν (άντι δέ), μέ προκαλείται (άντι μέ προκαλείτε), μεταχειρίσει (άντι μεταχειρίσειε), μεταχειρίσθησαν (άντι μετε-), Μιτυλήνη (άντι Μυτιλήνη), νά ανάξουν (άντι νά αναγάγουν), νά στέκονται (άντι νά στέκωνται), νά εφευρίσκει (άντι -σκη), νά κινείται (άντι -νήται), νά μελίζει (άντι -λίξη), ό μείζων (άντι ό μείζων), Μιλήσιος (άντι Μιλήσιορ), όμμα (άντι όμμα), όρισμένως (άντι ώρισμένως), όρος (άντι όρος), ός (άντι ήν), όταν χωρεί (άντι -ρη), (ότι άντι ό,τι), όφέλειαν (άντι ώφέλειαν), παριστώσης (άντι παριστώσης), παχεία (άντι παχεία), πέρνει, πέρνεται (άντι παί-), ποίησε (άντι ποίησαι), πολωνικάι (άντι πολωνικάι), πόσας (άντι πόσαι), ποτέ (άντι ποτί), πριν ψάλλει (πρίν ψάλλη), προσδιωρίζει (άντι προσδιορίζει), συγκεχυμένα (άντι συγκεχυμένα), σύγκλιση (άντι σύγκληση), συνδιασμόν (άντι συνδυασμόν), συννημένων (άντι συνημμένων), συντίθη (άντι συντίθει). **σαζόμενα** (άντι σφζόμενα), της (άντι αυτής), τούς (άντι τά), τρεις (άντι τέσσερις), της (άντι τās), τω Σωκράτη (άντι τω Σωκράτει), υπερβολαίον (άντι υπερβολαίων), υποστείλε (άντι υποστείλαι), υποτάσσετο (άντι υπετάσσετο), υποτεθείς (άντι υποτιθείς), ψοφωδέστερα (άντι ψοφο-), **ών** (άντι **ών**).

36. Πολλά από τά παραπάνω φρικτά λάθη **συναντώνται** και δυό και τρεις και πολλές φορές. Σημειώνονται **έδω άπαξ**. **Λάθη** αέ τονισμό δέν σημείωσα, εκτός από μερικά χοντρά, διότι **είναι άπέλειπτα**. Υπάρχουν σελίδες στις όποιες συναντώνται πάνω από **δέκα λάθη**. Σημειωτέον ότι ό έλεγχος έγινε μόνο στο κείμενο της **Δημοσθένους**. Στο κείμενο του έντύπου δέν έκανα έλεγχο. Από κάποιες **μαζικές διακρίσεις** ότι βρίθει και αυτό από λάθη άντιγραφής **σοβαρά**. **Εί** **από** **αυτούς** του αύτογράφου συναντάται **πατάποσι** λέξεων.

37. Έχω σημειώσει συνολικά **394 λάθη** **στο** **έργο**, 16 άμελείας, 4 παραλείψεις, 15 προσθαφαιρέσεις, **76 άντιγραφής**. Φρίκη. Άπελπι-

ΠΕΡΙΛΗΨΙ

Τὸ αὐτόγραφο Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ τῆ Μόδου ἀρ-
θροῦν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Δημητσάνας, δὲν εἶναι ἡ τελευταία
τοῦ συγγραφέως, καὶ ἡ ἔκδοσί του δημιουργεῖ συσκοτίσαι ἀπὸ τὴν
σκεῖ ὁ Χρυσάνθος στὸ Θεωρητικὸ ποὺ τυπώθηκε τὸ 1832 στὴν
καὶ ἔκτοτε κυκλοφορεῖ εὐρέως ὡς μουσικολογικὴ ἀλήθεια. Ὁ
χος καὶ ὁ τίτλος «κριτικὴ» ἔκδοσι, διότι οὔτε κριτικὴ εἶναι,
ροῦσε ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ γίνῃ. Ἡ ἀκαταλληλότης τοῦ
ἡ σπουδὴ του γιὰ ἐξαγωγή συμπερασμάτων προδίδου
ἄλλων, καὶ ἐπιδίδωξι ὑστεροφημίας. Τὸ ἀσύγγνωστο λάθος
προσαρμογὴ τοῦ τελείου Θεωρητικοῦ πρὸς τὸ ἀτελές
δλα τὰ συμπεράσματά του. Πῶς ἔχει ἡ ὑπόθεσι τοῦ ἀποστο-
εῖναι ἡ ἱστορικὴ καὶ μουσικοφιλολογικὴ ἀλήθεια; Πῶς
ἐκδοτικὴ βιασύνῃ; Ἐλπίζεται διὰ τὰ ἐπίμαχα ἐρωτήματα
ποια ἀξιοπρεπὴς ἀπάντησι στὴν παροῦσα μελέτη.